

ВИПРАВДАНИЙ РИЗИК ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ

Поняття виправданого ризику в кримінальному законодавстві України є відносно новим. Вперше норма про діяння, пов'язане з ризиком, як одна з обставин, що виключає злочинність діяння передбачена в ст. 42 КК України 2001 року. Виправданий ризик є самостійною обставиною, що виключає злочинність діяння, та займає в системі цих обставин місце серед тих, в основі яких лежить здійснення суб'єктивного права. У юридичній літературі немає єдиного кримінально-правового визначення ризику як обставини, що виключає злочинність діяння.

Відповідно до ст. 42 КК України виправданий ризик як обставина, що виключає злочинність діяння, — це вчинення діяння (дії або бездіяльності), пов'язаного із заподіянням шкоди правоохоронюваним інтересам особи, суспільства або держави, для досягнення значної суспільно корисної мети, якщо ця мета в даній обстановці не могла бути досягнута неризикованою дією (бездіяльністю) і вжиті особою запобіжні заходи давали достатні підстави розраховувати на запобігання шкоди правоохоронюваним інтересам [Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26. - Ст.131].

Ризиковане діяння має свої підставу та ознаки. Підставою для вчинення ризикованого діяння є його виправданість, що визначається трьома елементами: 1) наявністю об'єктивної ситуації, що свідчить про необхідність досягнення значної суспільно корисної мети; 2) неможливістю досягнення цієї мети неризикованим діянням; 3) вжиттям особою запобіжних заходів щодо запобігання шкоди правоохоронюваним інтересам. Тільки у своїй єдності ці елементи виправдають вчинення особою діяння, пов'язаного з ризиком

[Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В.І. Борисов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін.; 5-те вид., переробл. і допов. - Х. : Право, 2015. - 528 с. - С. 319].

Наявність об'єктивної ситуації може бути виражена в наявності небезпеки, необхідності одержання нових знань або недопущення великих збитків чи одержання значної вигоди. Другий елемент підстави — це неможливість для даної особи в обстановці, що склалася, досягти поставленої мети неризикованим діянням. Якщо, наприклад, ситуація потребує порятунку життя хворого, недопущення господарських збитків, одержання майнової вигоди тощо, то звернення до ризикованого діяння можливе лише в разі відсутності інших, неризикованих засобів досягнення зазначеної мети. Якщо буде встановлено, що особа, яка вчинила ризиковане діяння, мала реальну можливість (і вона це усвідомлювала) досягти поставленої мети неризикованими діями, але цією можливістю не скористалася і заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вона підлягає відповідальності за цю шкоду на загальних підставах.

Третій елемент підстави — це вжиття особою необхідних запобіжних заходів, що давали їй достатні підстави обґрунтовано розраховувати на запобігання шкоди правоохоронюваним інтересам. Ці заходи повинні бути достатніми для запобігання шкоди правоохоронюваним інтересам. Вжиті запобіжні заходи повинні дозволяти особі обґрунтовано, а не легковажно (самовпевнено) розраховувати на запобігання шкоди. Це означає, що виправданими можуть визнаватися лише такі ризиковані дії, що не призводять із неминучістю до заподіяння шкоди. Особливість ризику полягає в тому, що його вчинення завжди приховує у собі можливість заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, проте ступінь такої можливості при виправданому ризику в будь-якому разі не повинен досягати неминучості заподіяння шкоди. Якщо ж для особи очевидно, що, незважаючи на вжиті запобіжні заходи, ризиковані дії неминуче призведуть до заподіяння шкоди, виправданість ризику виключається. Не випадково у ч. 3 ст.

42 КК України передбачено, що ризик не визнається виправданим, якщо він завідомо створював загрозу для життя інших людей або загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій [Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В.І. Борисов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін.; 5-те вид., переробл. і допов. - Х. : Право, 2015. - 528 с. - С. 319-320].

Важливо відзначити те, що Кримінальний кодекс України не містить визначення перевищення меж виправданого ризику, що дозволяє стверджувати, що для даної обставини не відомо таке поняття як «перевищення меж заподіяння шкоди при виправданому ризику».

М. В. Анчукова відзначає, що мета, якою би вона не була, не може виправдати будь-які засоби її досягнення. Саме тому шкода, яка допускається охоронюваним кримінальним законом інтересам, шляхом дії (бездіяльності) у ситуації ризику повинна бути співрозмірна із суспільно корисною метою цього діяння. З цього, зрозуміло, не випливає, що поставлена мета виправдовує засоби. Повинні бути названі й інші умови виправданого ризику, що визначають в остаточному підсумку відповідність засобів та мети. Чим більш значимий ризик, чим більші блага ставляться ним під загрозу, тим більше ретельним повинно бути врахування його можливих наслідків. Наприклад, вчинення багатьох медичних експериментів пов'язано з ризиком заподіяння шкоди здоров'ю, а іноді і життю пацієнта. При господарському ризику досягнення важливого результату, як правило, пов'язане і співрозмірно з заподіянням тільки матеріальної шкоди, і в даній ситуації заподіяння шкоди життю або здоров'ю людей не буде обґрунтованим [Анчукова М. В. Виправданий ризик як обставина, що виключає злочинність діяння : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. В. Анчукова. - Х., 2004. - 187 с. - С. 148].

До проблеми виправданого ризику звертається і А. Ю. Шурдумов, який робить висновок про те, що у тих державах, у яких відсутні спеціальні статті про виправданий ризик, ризиковані дії, які заподіяли шкоду, розглядаються за правилами крайньої необхідності, що означає визнання виправданим тільки

ризик для запобігання шкоді, але не ініціативного ризику[Шурдумов А. Ю. Обоснованный риск как обстоятельство, исключающее преступность деяния : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. Ю. Шурдумов. - М., 2006. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу до документу : <http://www.dissercat.com/content/obosnovannyi-risk-kak-obstoyatelstvoisklyuchayushchee-prestupnost-deyashya-Mxzz2foЮydw> - Назва з екрану.]. Тобто автор дає зрозуміти, що в деяких державах немає статей, що регулюють діяння, пов'язані з виправданим ризиком. Таке діяння є виправданим лише тоді, коли вдалося запобігти шкоді. В той час, вітчизняне законодавство не закріплює відповідальність за особою, якщо навіть шкоду не було усунуто, а діяння нанесло певні суспільно небезпечні наслідки. У такому разі, згідно ч. 3 ст. 42 КК України особа відповідатиме лише у випадку, якщо ризик завідомо створював загрозу для життя інших людей або, загрозу екологічної катастрофи чи інших надзвичайних подій.

О. І. Ющик виводить власне визначення перевищення меж діяння, пов'язаного з ризиком - це необережне нанесення шкоди в умовах досягнення суспільно корисної мети, коли особою не були вжиті всі можливі заходи для відвернення шкоди, які об'єктивно були спроможні в даній конкретній ситуації запобігти настанню негативних наслідків[Ющик О. І. Кримінально-правове регулювання діяння, пов'язаного з ризиком, за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О. І. Ющик. - Одеса, 2004. - 220 с. - С. 197].

Вважаємо, що дане поняття не повністю охоплює перевищення меж діяння, пов'язаного з ризиком, адже шкода може бути нанесена не лише необережно, але й з непрямым умислом. У такому разі особа також завідомо не бажатиме настання суспільно небезпечних наслідків.

На думку М. В. Анчукової, межі заподіяння шкоди при виправданому ризику повинні бути. Тому за прикладом інших обставин, що виключають злочинність діяння (необхідна оборона, крайня необхідність, затримання

злочинця тощо), слід закріпити зазначене поняття в законі. З цією метою доцільно доповнити ст. 42 КК частиною 4 такого змісту: «Перевищенням меж заподіяння шкоди при виправданому ризику визнається явна невідповідність шкоди, заподіяної правоохоронюваним інтересам, безпеці, що викликала ризик, або меті, для досягнення якої особа допустила ризик» [Анчукова М. В. Виправданий ризик як обставина, що виключає злочинність діяння : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. В. Анчукова. - Х., 2004. - 187 с. - С. 151].

Отже, виправданий ризик як одна з обставин, що виключає злочинність діяння передбачена в ст. 42 КК України 2001 року. Можна дійти висновку, що статтю, присвячену виправданому ризику (ст. 42 КК України), як обставині, що виключає злочинність діяння потрібно доповнити частиною про межі заподіяння шкоди, оскільки це є вагомою підставою, що може виключати злочинність діяння у разі такого ризику. У протилежному випадку, відсутність меж заподіяння шкоди може стати причиною зловживання правом на виправданий ризик, а це буде нести загрозу правам та інтересам інших осіб. Підтримуємо М. В. Анчукову щодо доцільності доповнення ст. 42 КК частиною 4 такого змісту: «Перевищенням меж заподіяння шкоди при виправданому ризику визнається явна невідповідність шкоди, заподіяної правоохоронюваним інтересам, безпеці, що викликала ризик, або меті, для досягнення якої особа допустила ризик».

Науковий керівник: Крайник Г.С. - кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.